

Lär dig skriva – få grepp om innehållet och få fart på skrivandet

Sari Sulkunen & Johanna Saario

I skolans olika läroämnen påvisas kunskaperna ofta med skrivna texter. Textgenrer som används som grund för bedömningen är till exempel svar på prov, en avhandling eller en lärdagbok. Alla dessa är så kallade allmänna textgenrer i skolan, det vill säga att de skrivs i flera läroämnen. Det är dock bra att komma ihåg att till exempel svar på prov delvis kan vara annorlunda i geografi, psykologi, historia och hälsokunskap. Därför är det viktigt att synliggöra för elever och studerande i de olika läroämnena vilken typ av svar på prov, avhandling eller rapport inom kunskapsområdet eller det aktuella läroämnet som är bra eller som förväntas – eller vilken textgenre som är central för det aktuella läroämnet.

Den cirkulära processen för undervisning i skrivande bygger på genrepedagogik vars centrala principer bygger på att processen sker stegvis samt på att man får systematiskt stöd. I anslutning till det går man i praktiken från att göra saker gemensamt till självständigt arbete. Det är också viktigt att man studerar skrivande som en del av inläringen av innehåll, inte separat från det. Elevernas och studerandenas eget ansvar ökar så småningom under processen i takt med att kunskaperna och färdigheterna ökar.

Genre är en kulturbunden texttyp som har

- ett socialt syfte,
- en viss helhetsstruktur och
- vissa språkliga drag.

Målet med den cirkulära processen är att elever och studerande blir medvetna om konventionerna för den textgenre som de övar på och om de förväntningar som ställs på texten. Processen har ibland kritiserats för att textproduktionen blir schablonmässig. Målet är dock inte att erbjuda en formel som kan utnyttjas mekaniskt utan att erbjuda verktyg. Med hjälp av dem kan elever och studerande senare självständigt producera texter enligt konventionerna – eller texter som medvetet bryter mot dem.

Eftersom skrivandet sker i flera steg lär sig elever och studerande först att redigera texterna tillsammans och slutligen självständigt. I bästa fall blir de också medvetna om skrivandets processkaraktär, det vill säga att den första versionen ännu inte är en färdig text. Ett sådant stegvis framskridande gör det också möjligt att utnyttja skrivande som ett verktyg för att bygga upp tänkande och kunskap. Även om det huvudsakliga målet är att lära sig att skriva övar man också på att läsa, lyssna och tala under processens gång. Även om den egentliga uppmärksamheten riktas mot en viss textgenre lär man sig också att skriva andra texter (t.ex. anteckningar och sammanfattningar).

Det krävs tid för faserna i den cirkulära processen, enstaka timmar räcker inte. Å andra sidan är det bra att komma ihåg att man i och med den stegvisa processen lär sig både innehåll och att presentera innehållet genom att skriva. Runt cirkeln kan man bygga en hel kurs eller så kan man utnyttja den till exempel för att förbereda sig inför proven i slutet av ett visst studieavsnitt.

Förberedelsefas

Mål: Säkerställa att elever och studerande har tillräckligt med kunskap eller innehåll att skriva om.

Under förberedelsefasen fokuserar man i första hand på innehåll, det vill säga på att samla tankar och kunskap. Kunskap samlas in från olika källor och organiseras så att det blir tillgängligt för alla. Arbetet sker parvis eller i grupper samt ibland gemensamt i hela klassen. Beroende på kunskapsområde, ämne, kännedom om innehållet, tidsanvändning och utbildningsstadium kan man använda många olika metoder för att bygga upp kunskapsunderlaget. Nedan finns konkreta exempel som kan tillämpas och användas enligt behov.

- Gemensam sammanställning på väggen i klassrummet eller en tankekarta i elektroniskt format via diskussion. Läraren skriver upp de kunskaper om ämnet som eleverna/studerandena redan har. Det är ett bra sätt både när man övergår till ett nytt ämne och när man fortsätter med ett ämne som är bekant sedan tidigare.
- Eleverna och studerandena läser texter i ämnet så att alla grupper har olika

texter. Varje elev/studerande i gruppen gör anteckningar om innehållet utifrån en gemensam läsning och diskussion. Därefter gör man nya grupper, som i ett pussel, så att varje grupp har en medlem från de tidigare grupperna. Var och en av eleverna/studerandena redogör utifrån sina anteckningar det centrala innehållet i den första gruppens text i sin nya grupp och de andra kompletterar sina egna anteckningar. I den här gemensamma uppbyggnaden av kunskap ingår det att läsa, tala, lyssna och skriva.

- Eleverna/studerandena intervjuar parvis eller i grupp en sakkunnig inom ämnet. Man kan fundera igenom frågorna tillsammans före intervjun. Eleverna/studerandena gör anteckningar under intervjun. Resultatet av intervjuerna kan gås igenom i klassen till exempel genom att varje grupp eller par berättar tre viktiga saker de lärt sig genom intervjun. Läraren antecknar så att svaren är synliga för alla.
- Sedan tittar man på videor om ämnet och söker svar på frågor som läraren förberett. Det finns två olika uppsättningar med frågor (t.ex. fem olika frågor i båda). Eleverna/studerandena arbetar i par och hälften av paren får den enas frågor och den andra hälften den andras. Efter att man tittat på videon bildar man grupper på fyra elever/studerande så att de par som svarat på olika frågor är i en grupp. I grupperna berättar eleverna/studerandena för varandra vad de har fått reda på.
- Man besöker ett museum/arkiv/företag eller någon annan plats med anknytning till ämnet. Eleverna/studerandena är i grupper som var och en har olika frågor att utreda. De kunskaper man får efter besöket delas till exempel in i nya grupper som ett pussel.

I förberedelsestadiet är det bra att skapa en gemensam tabell där man kan sammanfatta det som eleverna/studerandena har fått reda på i underrubriker eller dela in informationen på ett annat sätt. Man kan sammanställa allt på ett stort papper som klistras upp på väggen i klassrummet och där man till exempel kan klistra minneslappar, eller i elektronisk form på en gemensam plats på nätet. Alternativt kan eleverna/studerandena också göra egna samlade anteckningar. Sammanfattningarna är en viktig resurs i processens senare faser när man börjar producera text först tillsammans och slutligen självständigt.

Arbete med modelltext

Mål: Säkerställa att eleverna/studerandena förstår syftet med den textgenre de ska lära sig, genrens allmänna struktur och typiska språkliga drag.

I denna fas bekantar man sig med en modelltext tillsammans. Beroende på textgenre kan den vara skriven av läraren eller av en tidigare elev/studerande eller så kan det vara en text från en materialbank. Det är viktigt att använda en text som i så stor utsträckning som möjligt är av samma genre som den som eleverna/studerandena själva skriver senare. Texten klistras upp på väggen eller så använder man en papperskopia i stort format som alla kan se, så att man kan bearbeta texten tillsammans.

När man behandlar textens särdrag är det också bra att använda metaspråk, det vill säga tal om språk. Till exempel orden textgenre, stycke, verb, tempus och konnektiv kan behövas när man talar om textens syfte, struktur och typiska språk – naturligtvis beroende på textgenre och elev- eller studerandegrupp. När dessa språkrelaterade begrepp används i en betydelsefull kontext hjälper de sannolikt eleverna och studerandena att uppfatta den text som behandlas och senare också att skriva sin egen text. Nedan finns exempel på hur man tillsammans kan ta sig an en exempeltext.

- Läraren läser texten eller så turas eleverna/studerandena om att läsa den. Sedan diskuterar man textens syfte tillsammans. Man kan också jämföra med en annan textgenre som eleverna/studerandena känner till väl och tillsammans fundera över skillnaderna i syftet mellan dessa texter.
- Härnäst granskas textens helhetsstruktur och funktionerna i de olika delarna. Man kan till exempel diskutera hur texten börjar och varför den börjar så, vilka delar texten består av och vilka syftena med de olika delarna är med tanke på texten som helhet samt hur texten slutar och varför.
- Därefter riktas uppmärksamheten mot de språkliga drag som är viktiga med tanke på just denna textgenre. Till exempel i ett svar på ett prov i historia kan det vara viktigt att uppmärksamma ordlistan som uttrycker tidsrelationer, medan det i svaret på ett prov i biologi kanske är viktigt att använda många överordnade och underordnade begrepp. Även verbets tempus (är – var – har varit ...), uttryck för säkerhet eller osäkerhet (kanske, möjligen, sannolikt, kan vara, kan hända ...) eller att uttrycka orsakssamband (på grund av, därför, det leder till, det orsakar ...) kan vara sådant som är bra att lyfta fram i modelltexten. Särskilt med yngre elever kan man också samla alternativa sätt att uttrycka något i ämnet på ett synligt sätt.
- Man kan också ge eleverna/studerandena i uppgift att utreda textgenrens syfte, helhetsstruktur och språkliga drag i grupper. Då bekantar de sig med flera exempeltexter och utgår ifrån dem och tar tillsammans reda på vilka drag som förenar texterna.

- Man kan också låta eleverna/studerandena rekonstruera en modelltext parvis eller i grupper. Då får varje par eller grupp lösa meningar från texten (t.ex. ett stycke) och sammanställer en vettig och sammanhängande text av dem. Uppgiften kan göras mer utmanande om man använder två exempeltexter och ger eleverna/studerandena blandade meningar ur texterna. Då måste eleverna/studerandena först särskilja mellan de meningar som hör till varsin text och därefter sammanställa texterna.

När textgenrens syfte och struktur och de språkliga särdragen har behandlats går man igenom dem tillsammans och skriver upp dem synligt. På så sätt kan man återkomma till dem i följande steg.

Konstruera tillsammans

Mål: Eleverna/studerandena producerar idéer och läraren fungerar som deras sekreterare och redigerare.

Grundarbetet har gjorts och uppmärksamheten kan riktas till textproduktionen. Syftet är nu att via samarbete producera en text av samma textgenre som den exempeltext som behandlades i det föregående stadiet. Det är eleverna och studerandena som ska återgå till de (synliga) sammanfattningarna som sammanställdes i det första stadiet och föreslå innehåll till texten. Dessutom påminner man om de (synliga) särdrag i textgenren som behandlades i det andra stadiet. Läraren antecknar elevernas och studerandenas idéer och längs med hela processen stannar man upp och läser texterna tillsammans. Läraren ställer då preciserande frågor som stödjer och vägleder elevernas/studerandenas tänkande.

Frågorna kan gälla

- innehållet: Saknas det något? Är det något mer som ska vara med?
- textens struktur: Är det här en bra ordning att presentera ämnet?
- sätt att uttrycka saker: Är detta ett tydligt sätt att säga det på?
- vokabulär: Kan något annat förklara det närmare? Eller till och med
- rättskrivning: Var ska det vara en punkt?

Ibland kan läraren också göra en sammanfattning och fråga om fortsättningen (Nu har det första stycket skrivits, vad bör komma efter det?) eller fråga mer allmänt om man borde ändra något i texten. Det viktiga i det här skedet är att frågorna får eleverna/studerandena att fundera så mångsidigt som möjligt över det hela och hur det ska presenteras.

I det stadium då texten konstrueras gemensamt har man alltså ett tillfälle att fästa uppmärksamhet vid användningen av språket så att det sker i en betydelsefull kontext. På så sätt är det möjligt att observera vilken betydelse de språkliga valen har för presentationen av innehållet. Exempelvis i ett meddelande om faserna i ett stambyte framkommer ansvarsområdena tydligare för de boende om vissa faktorer

synliggörs (Invånarna skyddar möblerna vs. Möblerna skyddas). Detta stadium åskådliggör också konkret skrivandets processkaraktär för eleverna och studerandena. När eleverna/studerandena och lärarna tillsammans producerar text, bearbetar den, tar bort eller lägger till ord och funderar på hur man kan uttrycka någonting tydligare, blir det tydligt att textproduktion är en process. Och när den första hela versionen är klar kan läraren eller någon av eleverna/studerandena skriva rent den. Då kan den också fungera som exempeltext när eleverna/studerandena övergår till att producera texter självständigt.

Texten konstrueras tillsammans under ledning av läraren, men detta steg i processen sker inte under lärarens ledning. Läraren ska å ena sidan stödja elevernas och studerandenas idéer och å andra sidan vara sekreterare och redigerare av texter som produceras tillsammans. I och med bearbetningen av den gemensamma texten blir metaspråket – talet om språket – också allt mer bekant för eleverna och studerandena. Därför kan språk- och textbegrepp också användas när de kommenterar texterna i fasen självständig produktion.

Självständig produktion

Mål: Produktion av en egen text med hjälp av ett tidigare sammanställt kunskapsunderlag och en gemensamt utarbetad modell.

I processens sista stadium är eleverna/studerandena redo att självständigt producera sin egen text. De har en betydande mängd information om ämnet och borde också ha förmågan att skriva om ämnet, eftersom de redan har deltagit i den gemensamma skrivprocessen. Beroende på syftet med den skrivna texten kan eleverna/studerandena skriva antingen enskilt eller i par. Det är också möjligt att göra så att de först kommer med idéer till en egen text tillsammans och att var och en efter det skriver sin egen text. I det här stadiet är det bra att påminna eleverna och studerandena om att skrivandet är en process: Även när man producerar självständigt bör man först fundera på och samla in innehåll på papper eller i en fil. Därefter är det lättare att börja skriva själva texten, som man kan skriva flera versioner av enligt behov och tid. Om eleverna och studerandena tillåter det kan deras färdiga texter i sin tur användas som mall för andra grupper.

I synnerhet mindre barn och vissa flerspråkiga elever/studerande kan ännu i det självständiga skivastadiet behöva stöd för att producera sin egen text. Nedan finns några möjliga sätt.

- Om det med tanke på innehållet och textgenren är viktigt att gå från ett steg till ett annat kan man använda visuell presentation som hjälp. När det handlar om att gå framåt i tiden, till exempel i en berättelse, kan elever/studerande först rita en tidslinje. Sedan kan de muntligen berätta vad som händer först, sedan, därefter och till sist, och först därefter börja skriva text. Om ämnet till exempel kräver att man förklarar en ändring av formen kan man använda en bildserie till hjälp. Först redogör eleverna/studerandena för faserna i ändringen till exempel i par, och läraren kan vid behov hjälpa till med svåra ord. Därefter kan eleverna/studerandena antingen texta en bildserie eller endast ta hjälp av bilderna för att producera text.
- Om den textgenre som produceras är ny för eleverna/studerandena kan man ge någon slags mall som stöd för det självständiga skrivandet. Den kan till exempel ha underrubriker eller frågor som gäller den aktuella delen av texten och under dem en inledning på ett par meningar. Med hjälp av en sådan lätt styrd mall är det lättare för eleverna/studerandena att koncentrera sig på att skriva när det redan finns en grund på pappret eller skärmen och lite text att utgå ifrån.

Författare:

Sulkunen, S. & Saario, J. (2019). *Kirjoittamisen oppimisen prosessi – kiinni sisältöihin, kiinni kirjoittamiseen*. LUKILOKI-projektet 2018–2022. Jyväskylä universitet.

Källa:

Gibbons, P. (2015). *Scaffolding Language scaffolding Learning. Teaching English Language Learners in the Mainstream Classroom*. 2nd edition. Heinemann.